

Ami a Merza-naplóból kimaradt Doboss Gyula:
A Merza-unoka,
 Magyar Napló Kiadó, 2017.

Odüsszeusz veszte csak egy lehet – ha egyszer befejezi a vándorlást, hogyha hazatér. „Akkoriban, túl válán, keserveken, hazajöttem a világ túlfeléről” – így kezdi Doboss Gyula regényét, amely egyben korábbi műve, a *Merza-napló* folytatásaként is olvasható. Miként Márai *Béke Ithakában* című parafrázisában, a Budapesten és a XX. század magyar történelmének jellegzetes helyszínein játszódó műben is vissza-visszatérő motívum a vándorlás vagy éppen a hazatérés. Első világháborús hadifogoly útja Szingapúron keresztül, ötvenhatos történet a határsávban – felderengenek a magyar múlt megéneklés nélkül hagyott eposzai.

Míg a korábbi, szintén naplószerűen szerkesztett regényben a narrátor sorsa, személye a háttérben marad, most az utód, a szemlélő is elmondja történetét. A mű nem feltételezi az előző regény ismeretét, családregényként sem utal az előzményekre. Tizenhét, egymással csak laza kapcsolatban álló én-riportból, naplórészletből, dialógusból áll össze e könyvben a darabokra tört haza történelme. A huszadik század mozarából előkerült szilánkok mind-mind másképpen csillognak. Véresen „Papa” első világháborús, orosz fronton és a hadifogságban írt jegyzetei, zöldes fényben a zakopanei piac mellett álló ház emlékei a tűzhelynél hempergő gyermekekkel. Találunk még egy Tandori-tanulmányt is. Az olvasóban jogosan vetődik fel a kérdés: mi az a szál, ami összefűzi ezeket a meghökkenően töredezett, egymással összefüggésben nem álló darabkákat? A válasz többféle lehet, talán mindenki másképp alkotná meg, ha nekirugaszkodna.

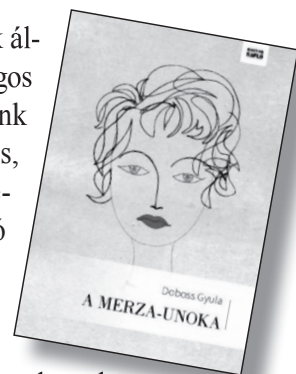
Kezdjük a legegyszerűbbel. Adja magát a szerző élete, élményanyaga mint összekötő kapocs. Visszaköszönnek az 1989-ig tenyésző diktatúra publikussá soha nem vált, de sokak által megtapasztalt árnyoldalai. Mintha megfordítanánk a kor jól ismert, szocialista öntudattól duzzadó, jól táplált embereiről, fénylő hídjairól és roskadozó pultokkal rakott csemegeüzleteiről készült MTI-s propagandafotókat. A képek túldalán rejtőzik az újpalotai Albérlők Háza, ahol a szűk kis odvakban élő emberek folyosósámsra osztottak közös konyhákban és zuhanyzókon. Ahová a házaspárok nem költöztethették gyermekeiket. Beszippant-

hatjuk a prostituáltak, alkoholisták által lepusztított, lelakott nyomorúságos garzonok illatát. Megismerkedhetünk a korszak megértéséhez szükséges, legfontosabb motívummal: a szégyennel. Az egyetlen órákat adó tanár szégyelli, hogy itt lakik, hallgat életkörülményeiről. A mindenéből kiforgatott, kirabolt országban sokan mások helyett szégyenkeztek.

Összekötő kapocs lehetne a történelem is. Filmbe illő jelenetek bukkannak elő az 1956-ot követő időszakból. Az agyonörzött államhatárnál történt gyilkosság brutalitása ellenére is álomszerű; látszik, hogy az emberi és társadalmi lét határterületein járunk. Olvashatunk jegyzetet az első világháborús orosz fogságból Szingapúron át visszatérő katonától, vagy leírást a szovjet láger melletti városban kockázatos körülmények között munkát vállaló magyar fogoly mindennapjairól. A forradalmak és puccsok, diktatúrák és táborok világa az előző Merza-kötetből is visszaköszön.

Mégis – talán a *bicska*, a kés, a jóféle vágóeszköz az a fogalom, ami koherens egésszé formálja Doboss újabb munkáját. Az édesapa bicskával vág le egy almafahajtást, hogy azzal suhintsa meg a rosszkedő gyermeket – de az látja, amint az őket szinte soha meg nem feddő, nem bántalmazó szülője távolodóban el-sírja magát. Később kiderül, hogy az elbeszélő szenvedélyesen gyűjti a késeket, vágószerszámokat. Műértő részletességgel, látható élvezettel írja le, miként formáltak jó minőségű késsé az „endekából” az első kedves által ajándékba hozott, megfelelő acéllal készült, ám silány markolattal rendelkező szerszámot. Együtt örülhetünk egy később, a Körúton megtalált matrőzbicskának – ennek föllelése az érett férfikorban történik. És mi mással búcsúzna az író művének végén, már felnőtt gyermekeivel nyaralva, mint egy „piros bicska” görögországi megtalálásának történetével? A kés széjjelvág. De faragni, így alkotni is lehet vele. Kifaragni a XX. század férfiarát.

Az évszázadot végigélő – apjának, nagyapjának jegyzetei, naplói és saját dokumentumai által egy állandóan íródó, formálódó szövegben létező – szerző egyik alteregója a Gyűjtő. A kések mellett például szalvétákat is gyűjtöget. A regényben felbukkanó Tandori-tanulmány is említi Duchamp „talált tárgy”-elméletét. A hetvenes évektől kezdve többek között ezzel a módszerrel, mindennapjaink kis tárgyai által

próbálta a minimalista irányzat a világ egészét megragadni. („Minden megjelölt tárgy vérzik” – Zalán Tibor.) Mindemellett kissé váratlan, „meredek” egy esztétikai jellegű tanulmány, egy esszé felbukkanása a regény kellős közepén. Maga a posztmodern, ami ebben a regényben és a regénnyel megtörténik – ezért is szól a Tandori-tanulmány az ismert író méltatása mellett az intertextualitásról, a nagy történetek haláláról. Szövegek laza szövete Doboss regénye is. Mégis, és talán elmondhatjuk, hogy szerencsére, aféle magyaros, „bicskával faragott” posztmodernről beszélhetünk. Tandorinál nem bukkan elő a nagy, közös eposz, a történelem. Doboss posztmodernje nem ilyen kilúgozott, nem saját egójának vagy belterjes mikrovalóságának, hanem a XX. századnak állít tükörképet. Figyelemre méltó csapda a posztmodern értékvesztése, erre már Faludy György is figyelmeztet: „...kollázs-csirizelők, mit mond a kollázs? Dadaisták mint dadadogtatok? / Olvasatlan s olvashatatlan népség, ti hoztátok ránk, hogy a vers halott”.

Éppen e csapdahelyzet miatt már a *Merza-napló* olvasásakor is fölmerül a kérdés: elbírják-e a posztmodern határtalan, kilúgozott keretei az értékközpontú szemléletet? Doboss fölveti egy gyilkosság kapcsán a lekiismeret és a bűn kérdéseit, mozaik-szerűen rakosgatja össze a nemzeti múlt megőrzött darabkáit, a katonák, emigránsok élményeit, feljegyzéseit. Annak ellenére, hogy már a *Merza-napló* is tartalmaz családregeként felhasználható elemeket, nem áll össze a sok-sok történet valamiféle koherens egészé. Nem is célja ez a szerzőnek, aki a történelmi ént próbálja megalkotni. A kiüresedő regények, a köldöknéző szemlélettel megalkotott, olvashatatlan művek időszakában valós tartalommal, identitással és valós, emberi érzelmekkel tölti be a cselekmény, a történetmesélés hiányát. Az elkövetkező időszak izgalmas irodalomtörténeti talánya, hogy meg tud-e szabadulni irodalmunk a posztmodern nehézkes nagykabátjától, le tudja-e tenni ezt a kissé már avított öltözetet. És ha nem, akkor kit fognak megszólítani az alkotók szigorúan saját maguknak írt, talmi műveltségüket csillogtató művei? Dobosnál örömmel észlelhetjük, hogy nem kell nagylexikonokat forgatni, senki által nem ismert citátumok forrásait keresni a mű befogadásához, értelmezéséhez.

A kötetben név szerint is említett Ferdinandy Györggyel több vonatkozásban közös Doboss életútja, pályafutása. A forradalom utáni időszakban

Komp-országból Nyugatra hömpölygő, majd onnan előbb vagy utóbb visszasodródó értelmiségiek folyamatosan keresnek vagy éppen számon kérnek valamit, a történelem által elsodort arcokat, ismerősöket, a semmibe vesztett lehetőségeket. „Nem lehet az ember egyszerre boldog és magányos. Vagy magányos és nem boldog, vagy boldog, és akkor nem magányos. Gyakran mi magunk rontunk el mindent” – polemizál Jules, a műbe épített filmnovella egyik szereplője.

Érzelkelhető, hogy irodalomtörténetési és tanári pályája mellett a könyvkiadók boszorkánykonyhája sem ismeretlen Doboss számára. Telitalálat az a telefonbeszélgetés, amelyet egy méltatlankodó, nyomulós, ám tehetségtelen író folytat pályatársával. Bepillantunk az egyetemek, karok, tanszékek kulisszái mögé. Doboss kellemes előadó, ezt a tanárosan fecsegő, olvasmányos stílust megérvé egy másik kötetben jobban kibontani, teret adni neki.

Újabb regényében Doboss nem fűzi tovább felmenője, az erdélyi örmény Merza István történetét, a családrege szálai inkább az utódok, az újabb nemzedékek háborús- és lágerélményei, emlékei kapcsán követhetőek. Az utóbbi évtized során kortárs irodalmunkban figyelemre méltó teret nyertek a családtörténetek, az írástudók az utolsó, nagy történelmi eposzok, a világháború és a forradalom élő, fellelhető szálait bogozzák.

A kiadó igényes, szépen kiállított könyvet ad az olvasók kezébe. A tetszetős, vázaltszerűségében is megnyerő női portré színvilága emlékeztet az előző kötet borítótervének színeire. A szerző sajátos, jó mesélőkészséggel megáldott stílusa pedig zökkenőmentesen biztosítja az újabb kötet stiláris azonosságát az előzményekkel.

A meglehetősen változatos helyszínekhez, szituációkhoz gyakran a nyelvezet töredezettsége vagy éppen lassú, ráérős ritmusa szolgál mintegy „aláfestő zeneként”. A pszichésen alterált beteg levelei néhány szavas sorokra töredezetek, a naplóbejegyzések riadt egymásutánban gyorsulnak fel egy-egy válságos időszak leírásakor. Gyakran a párbeszédes forma biztosítja a szövegeknek dinamikát, legyen szó telefonbeszélgetésről vagy egy pszichológus életút-feltáró mélyinterjújáról, amelyet ismerősével rögzít valamilyen felvevőkészülékre. A lámpa pirosra vált, a felvétel indul. Megszólalhat a történelem.

Udvardy Zoltán